

ทศวรรษเพื่อการพัฒนาระบบงานวิชาการรับใช้สังคม

The Scholarship of Application Systems Development

วิจารณ์ พานิช^{1/}

Vicharn Panich^{1/}

ระบบวิชาการ เป็นกิจกรรมเพื่อพัฒนาสังคมมนุษย์ กิจกรรมทางวิชาการทั้งหมดจึงควรดำเนินเพื่อให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมมนุษย์ แต่สังคมมนุษย์ได้พัฒนาขึ้นอย่างซับซ้อน ระบบวิชาการก็ซับซ้อนมาก พัฒนาขึ้นโดยสังคมตะวันตกที่ครอบงำวิชาการของโลกมาเป็นเวลาหลายร้อยปี และระบบวิชาการของไทยก็ตกอยู่ภายใต้การครอบงำนี้ ทำให้ระบบวิชาการไทยมีลักษณะค่อนข้างไปทาง “วิชาการเพื่อวิชาการ” เชื่อมโยงกับวิชาการของโลกผ่านการตีพิมพ์ในวารสารวิชาการนานาชาติจนระบบวิชาการไทยถูกตำหนิว่าลอยตัว ไม่รู้ร้อนรู้หนาวกับปัญหาของสังคม และหลังจากมีกรณีความวุ่นวายเผ่าย่านราชประสงค์ในเดือนพฤษภาคม 2553 ก็ได้เกิดความตระหนักร่วมกันของหลายฝ่ายว่าบ้านเมืองของเรากำลังเข้าสู่วิกฤติของการแตกแยก ฝ่ายวิชาการควรได้เข้ามาร่วมรับผิดชอบกิจการบ้านเมืองอย่างจริงจัง (วิจารณ์, 2553) ผมได้เขียนบันทึกออกเผยแพร่ ในบล็อก Gotoknow เป็นบันทึกชุด วิชาการสายรับใช้สังคมไทย จำนวนกว่า 50 บันทึก (วิจารณ์, 2553 - ปัจจุบัน) เสนอข้อคิดเห็นในมิติต่าง ๆ เพื่อการพัฒนาวิชาการสายรับใช้สังคมไทย เป็นกลไกให้วงการวิชาการเข้าไปใกล้ชิดกับการพัฒนากิจการบ้านเมือง

การพัฒนาวิชาการสายรับใช้สังคมนี้ ต้องพัฒนาอย่างเป็นระบบ ให้เกิด “ระบบงานวิชาการสายรับใช้สังคม” ขึ้นคู่ขนานกับระบบวิชาการแบบที่มีอยู่แล้วซึ่งอาจเรียกว่าระบบงานวิชาการสายนานาชาติภายใต้หลักการว่า วิชาการทั้งสองสายมีความสำคัญเท่าเทียมกันและควรมีการจัดการให้เกื้อกูลซึ่งกันและกัน

ผมขอเสนอให้ประเทศไทยมีแผนยุทธศาสตร์ เพื่อพัฒนาความเข้มแข็งของระบบวิชาการสายรับใช้สังคม ในแผนยุทธศาสตร์ คำนึงถึงประเด็นหลัก 6 ประเด็น ต่อไปนี้เป็นอย่างน้อยโดยที่ทั้ง 6 ประเด็น นี้เกี่ยวพันกันอย่างแยกกันไม่ออก

1. การมีทุนสนับสนุน และมีระบบการจัดการทุนวิจัยสายรับใช้สังคม
2. ระบบสร้างความเข้มแข็งของนักวิชาการสายรับใช้สังคม
3. การจัดการภายในหน่วยงานที่ทำงานวิจัยรับใช้สังคม ทั้งกิจกรรมต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ
4. ระบบการเผยแพร่ผลงานวิชาการรับใช้สังคม
5. ระบบการเรียนการสอนที่เชื่อมโยงกับชุมชนหรือสังคม
6. การจัดการระดับประเทศ

^{1/}นายกสภามหาวิทยาลัยมหิดล อาคารสำนักงานอธิการบดี ชั้น 5 999 ถนนพุทธมณฑลสาย 4 ต.ศาลายา อ.พุทธมณฑล จ.นครปฐม 73170

^{1/}President of the Mahidol University Council. The Office of the President, 5th Floor, 999 Phuttamonthon 4, Salaya, Nakhon Pathom 73170, Thailand

ทุนสนับสนุนและการจัดการทุนวิจัยเพื่อรับใช้สังคม

ที่จริงทุนสนับสนุนการวิจัยสายรับใช้สังคมในประเทศไทยมีอยู่แล้ว เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มีทุนวิจัยและพัฒนาทุนวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น ทุนวิจัยเชิงประเด็นยุทธศาสตร์ชาติ ทุนวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ ทุน พวอ. (พัฒนานักวิจัยและงานวิจัยเพื่ออุตสาหกรรม) (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2556) รวมทั้งทุนวิจัยมุ่งเป้าและทุน วช. เพื่อพัฒนาประเทศของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) (วิจารย์, 2553) เป็นต้น รวมทั้งทุนว่าจ้างวิจัยโดยหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐ น่าจะจัดเข้าในกลุ่มงานวิจัยรับใช้สังคมได้ทั้งสิ้น

อาจกล่าวได้ว่า มองในความหมายที่กว้าง ทุนวิจัยของประเทศไทยส่วนใหญ่ ตกอยู่ในการวิจัยประเภทรับใช้สังคม แต่วงการวิจัยและวงการวิชาการของประเทศก็ยังคงกล่าวหาว่า ไม่ได้รับใช้สังคม หรือยังทำประโยชน์เพื่อสังคมน้อยไป

เหตุใดจึงเป็นเช่นนั้น

ผมขออธิบายเหตุผลแบบตีความว่า เป็นเพราะวงการวิชาการไทยใช้จารีตของวิชาการเพื่อวิชาการ ไม่มีจารีตของวิชาการเพื่อสังคม คนในวงการวิชาการไทยสื่อสารกันเองภายในวงวิชาการเท่านั้น สื่อสารกับสังคมน้อยมาก และอาจกล่าวได้ว่า สื่อสารกับสังคมในวงกว้างไม่เป็น และไม่สนใจที่จะสื่อสารกับสังคมในวงกว้าง อาจอธิบายว่าเป็นเพราะวงการวิชาการของไทย ตีคุณค่าของวิชาการแบบนี้โยงเข้าหาคุณค่าทางวิชาการเท่านั้น ไม่ได้ตีคุณค่าโยงเข้าสู่ประโยชน์ของสังคม ทำให้คนมองไม่เห็นประโยชน์ส่วนที่เป็นรูปธรรมต่อสังคม ที่ส่วนที่เกิดประโยชน์แล้ว และส่วนที่มีศักยภาพจะเป็นประโยชน์ คำอธิบายประการที่ 3 คือ เป็นเพราะงานวิจัยเหล่านี้ทำกันอยู่ในวงของนักวิชาการหรือนักวิจัยเป็นหลัก ฝ่ายผู้ใช้หรือผู้ได้ประโยชน์มีบทบาทน้อยไป จึงมองกันว่าเป็นกิจกรรมของนักวิชาการเท่านั้น ไม่ก่อผลจริงจังก่อสังคม ซึ่งข้อกล่าวหานี้ก็เป็นจริงอยู่ในงานวิจัยเหล่านี้จำนวนไม่น้อย

ดังนั้น ข้อเสนอในเรื่องทุนวิจัยเพื่อรับใช้สังคม จึงควรเน้นที่วิธีการบริหารจัดการทุนวิจัยเป็นหลัก ที่จะให้ฝ่ายผู้รับผลประโยชน์เข้ามามีสิทธิ มีเสียงมีบทบาทมากขึ้น

ดังกรณีทุนสนับสนุนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นของ สกว. รวมทั้งมีการสื่อสารกิจกรรมและผลงานต่อสาธารณชนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยใช้ช่องทางที่เข้าถึงคนส่วนใหญ่ของประเทศอย่างแท้จริง ควรเพิ่มทุนวิจัย สนับสนุนการแก้ปัญหา หรือประเด็นพัฒนา ที่เสนอมาจากกลุ่มผู้รับผลประโยชน์เป็นหลัก

ระบบสร้างความเข้มแข็งของนักวิจัย สายรับใช้สังคม

ประเทศไทยยังไม่มีระบบสร้างความเข้มแข็งของนักวิจัยสายรับใช้สังคม ทั้งที่เป็นการพัฒนาคนรุ่นใหม่และการพัฒนานักวิจัยที่ทำงานด้านนี้อยู่แล้ว โดยที่ต้องตระหนักว่า งานวิจัยรับใช้สังคมมีธรรมชาติเป็นสหวิทยาการ (multi-disciplinary) ไม่เป็นวิชาการเดี่ยว (single discipline) อย่างงานวิจัยพื้นฐาน จึงต้องสร้างกระบวนการทัศน์ของการทำงานร่วมมือกับนักวิชาการในสาขาอื่น เพื่อเข้าไปจัดการประเด็นสำคัญของสังคม คือ อาศัยกลไกความกว้างจากการร่วมมือหลายสาขาวิชาการ หรือมิฉะนั้น ตัวนักวิจัยสายรับใช้สังคมแต่ละคนต้องฝึกฝนตนเองผ่านหลายสาขาวิชา ดังกรณี ผศ. ดร. ยิ่งยง เทาประเสริฐ คณบดีคณะการแพทย์พื้นบ้านและการแพทย์ทางเลือก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงราย ผู้ทำงานวิจัยสายรับใช้สังคมด้านการแพทย์พื้นบ้าน ได้ผลดียิ่ง (วิจารย์, 2554) ท่านผู้เรียนระดับก่อนปริญญา ด้านศึกษาศาสตร์ ปริญญาตรีสาขาเคมี ปริญญาโท สาขาโภชนาการ และปริญญาเอกสาขามานุษยวิทยา การแพทย์

นักวิจัยสายรับใช้สังคม ต้องได้รับการฝึกให้กล้าเข้าไปทำงานในประเด็นที่ยังไม่ชัดเจน แสวงหาความชัดเจนไปพร้อม ๆ กับการทำความเข้าใจประเด็น และการทำงานพัฒนาหรือแก้ปัญหา ต้องฝึกทักษะและความกล้าในการทำงานในสภาพดังกล่าว เพราะประเด็นที่เป็นโอกาสหรือปัญหาของสังคมมีลักษณะไม่ชัดเจน หรือมีความกำกวมทั้งสิ้น

นักวิจัยสายรับใช้สังคมอาจเริ่มจากความลึก (จบปริญญาเอกเฉพาะสาขา) หรือเริ่มจากความกว้าง (จบปริญญาเอกสหวิทยาการ) ก็ได้ แต่ต้องมีจิตกว้าง และทำงานเกาะติดประเด็นหรือเรื่องราวเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

อย่างต่อเนื่องยาวนาน จนเกิดความคุ้นเคยกับฝ่ายผู้ใช้ประโยชน์ (user) ในเรื่องนั้น ๆ ไม่ใช่นักวิชาการรับจ้าง ใครมีเงินจ้างให้ทำวิจัยเรื่องอะไร ก็หันไปทำเรื่องนั้น และต้องมีจิตของความร่วมมือ เพราะงานวิจัยรับใช้สังคมที่ได้ผลจริงจะต้องทำร่วมกันในหลากหลายมิติและต้องทำต่อเนื่องยาวนาน

เพื่อให้มีคนเก่ง (และดี) เข้ามาทำงานวิชาการด้านนี้ ต้องทำให้คนที่ต้องการสร้างตนมองเห็นอนาคต หากอุทิศชีวิตเข้ามาทำงานวิชาการรับใช้สังคม ด้วยการมีระบบสร้างการยอมรับระบบผลสำเร็จ ได้แก่ มีการพัฒนาระบบประเมินผลกระทบต่อสังคมและเศรษฐกิจ (social & economic impact) ของผลงาน รวมทั้งมีวิธีเผยแพร่วิธีการวิจัยที่นำไปสู่ผลสำเร็จนั้น เพื่อให้ผู้อื่นนำไปใช้หรือต่อยอดได้ คือ ต้องค่อย ๆ สร้าง “ประชาคม” หรือ “ชุมชน” ของนักวิชาการสายรับใช้ชุมชนขึ้นอย่างเป็นปึกแผ่น วารสารวิชาการสายรับใช้สังคม และการประชุมวิชาการเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำงานวิชาการสายรับใช้สังคม เฉพาะด้านอย่างน้อยปีละครั้ง เป็นกลไกสำคัญมากต่อการสร้างความเข้มแข็งของนักวิชาการสายรับใช้สังคม จุดที่สำคัญยิ่งก็คือ นักวิชาการสายรับใช้สังคมไม่ใช่ นักวิชาการชั้นสอง

การจัดการภายในหน่วยงาน

การจัดการภายในหน่วยงาน เพื่อสร้างความเข้มแข็งของงานวิจัยรับใช้สังคมยังไม่มีในสังคมไทย แต่เข้มแข็งมากในหลายประเทศ เช่น เยอรมนี

การจัดการภายในหน่วยงานประกอบด้วย

การจัดการเชิงธุรการ ทำงานดูแลทุนสนับสนุน ทำบัญชี และรายงานความก้าวหน้า ติดต่อประสานงานกับแหล่งทุน แหล่งสื่อสารเผยแพร่ผลงาน และกับหน่วยงานร่วมมือ เป็นต้น

การจัดการเวลาทำงานของนักวิจัย

นี่คือการจัดการออกกฎเกณฑ์กติกาของสถาบัน เพื่อให้เวลาออกไปพบปะรับรู้และคลุกคลีกับสภาพความเป็นจริงของสังคมและเศรษฐกิจได้รับการยอมรับเป็นเวลาทำงาน โดยที่ในที่สุดแล้ว เวลาที่ใช้ไปจะต้องนำมาซึ่งโครงการวิจัย ผลงานวิจัย และ/หรือความร่วมมือสร้างสรรค์แบบอื่น เช่น การสร้างบัณฑิตร่วมกัน

การจัดการโจทย์วิจัย ประสานงานกับกลุ่มผู้ใช้หรือผู้รับผลประโยชน์ ในการพัฒนาโจทย์วิจัย และประสานงานกับแหล่งทุนสนับสนุน

กิจกรรมนี้ไม่ควรปล่อยให้เป็นการรับผิดชอบโดยอาจารย์/นักวิจัย คนเดียว ไม่ควรให้ต่างคนต่างทำ อย่างที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน แต่ควรมีการจัดการระดับสถาบัน มีผู้รับผิดชอบในการบริหารจัดการ และการรวมพลังของนักวิจัยภายในสถาบัน เพื่อทำงานด้านใดด้านหนึ่งอย่างจริงจังและต่อเนื่องยาวนาน ให้เกิดการทุ่มเทระดับสถาบัน (institution commitment)

การจัดการระบบสนับสนุนการทำงานวิจัย

ระบบสนับสนุนการวิจัยได้แก่ระบบการจัดการเพื่อตั้งโจทย์วิจัย ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ ระบบข้อมูลและสารสนเทศ ระบบประมวลผลข้อมูล ระบบการตรวจทางห้องปฏิบัติการ ระบบเจ้าหน้าที่สายสนับสนุน เป็นต้น

ในปัจจุบัน ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมีความสำคัญยิ่งต่อการเก็บข้อมูล และเปิดช่องทางให้นักวิชาการภายนอกเข้ามาค้นหาและตรวจสอบข้อมูลดิบ (ข้อมูลปฐมภูมิ) ได้ เพราะในการตีพิมพ์ไม่สามารถตีพิมพ์ข้อมูลที่มากมายทั้งหมดได้ ประกอบกับงานวิชาการสายรับใช้สังคม มักมีข้อมูลมากมายและซับซ้อน ความน่าเชื่อถือของผลงาน ส่วนคำอธิบายหรือตีความผลงาน ขึ้นกับการมีข้อมูลให้ตรวจสอบได้ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศของสถาบัน จึงมีความสำคัญต่องานวิชาการสายรับใช้สังคมในทุกขั้นตอนของการทำงาน

การจัดการระบบประเมินผลกระทบ

การจัดการให้มีระบบประเมินผลกระทบ ที่เป็นระบบของสถาบัน หรือใช้ร่วมกันหลายสถาบันมีประโยชน์อย่างน้อยใน 3 สถานะประการแรก คือ เพื่อใช้เป็นข้อมูลป้อนกลับ (feedback) ประกอบการพัฒนากระบวนการทำงานวิจัยสายรับใช้สังคมของสถาบัน (และของประเทศ)

ประการที่ 2 เพื่อสื่อสารกับสังคมในวงกว้าง ให้รู้จักเห็นคุณประโยชน์ และเห็นข้อจำกัด ของงานวิชาการรับใช้สังคม

ประการที่ 3 เพื่อเป็นข้อมูลหลักฐานยืนยันคุณค่าต่อสังคม ของผลงานวิชาการแต่ละชิ้น แต่ละเรื่องนำไปใช้อ้างอิงในการเข้าสู่ตำแหน่งวิชาการ หรือความก้าวหน้า หรือเกียรติยศอื่น ๆ

การจัดการระบบเผยแพร่กิจกรรมโครงการเผยแพร่ผลกระทบ และเผยแพร่ส่วนของการยกระดับวิชาการ

ส่วนหนึ่งของระบบงานวิชาการที่ต้องมี และต้องมีทักษะในการทำงานด้วย ไม่ว่าจะเป็นวิชาการประเภทใด คือ กิจกรรมสื่อสารสังคม การสื่อสารผลงานวิชาการรับใช้สังคม ต่อสังคมในวงกว้าง แตกต่างจากการสื่อสารผลงานวิชาการพื้นฐาน คุณค่าของผลงานแตกต่างกัน ต้องการทักษะในการสื่อสารแตกต่างกัน

ไม่ว่าผลงานวิชาการประเภทใด หน่วยงานวิชาการไทยยังสื่อสารต่อสังคมได้ไม่ดี สื่อสารได้ไม่ลึก และไม่เชื่อมโยงเข้าสู่ชีวิตจริงของผู้คน ทำให้สังคมไทยไม่ค่อยเห็นคุณค่าของงานวิชาการอย่างแท้จริง ผลงานวิชาการสายรับใช้สังคม นอกจากมีผลกระทบต่อสังคม/เศรษฐกิจแล้ว ยังมีส่วนยกระดับความรู้ทางวิชาการด้วย จึงต้องมีการเผยแพร่ในแวดวงวิชาการด้วย

การจัดการให้คุณแก่เจ้าของผลงาน

การจัดระบบเข้าสู่ตำแหน่งวิชาการ ด้วยผลงานวิชาการสายรับใช้สังคม ตามหัวข้อของบทความนี้เป็นเป้าหมายหลักของบทความนี้ แต่การที่จะบรรลุผลของการเข้าสู่ตำแหน่งวิชาการ จะต้องมีการดำเนินการอย่างครอบคลุมรอบด้านอย่างเป็นระบบ ตามที่รวบรวมมาเสนอในบทความนี้ แต่บทความนี้ไม่มีทางครบถ้วนเมื่อดำเนินการไป ก็จะมีประเด็นอื่น ๆ ที่ตอนแรกยังไม่ถึง ผมทำนายว่า จะต้องใช้เวลาดำเนินการอย่างจริงจัง และเป็นระบบอย่างน้อย 10 ปี ระบบนี้จึงจะเข้มแข็ง และมีรูปแบบที่ชัดเจน

คุณประโยชน์ของผลงานวิชาการสายรับใช้สังคมต่อเจ้าของผลงาน ไม่ได้มีแค่การนำไปสู่ตำแหน่งวิชาการเท่านั้น แต่ยังนำไปสู่ความยอมรับนับถือหลากหลายด้านในแวดวงสังคม/เศรษฐกิจ และแวดวงวิชาการ

การจัดการโดยตรงเพื่อให้ผลงานวิชาการสายรับใช้สังคม นำไปสู่การเลื่อนตำแหน่งวิชาการได้ สถาบันเจ้าของเรื่องต้องจัดการพัฒนา reader ของผลงานให้เข้าใจว่าเกณฑ์ในการพิจารณาเป็นอย่างไร ต้องไม่ส่งผลงานไปให้ reader ที่คุ้นเคยดีมันอยู่กับวัฒนธรรมวิชาการสายนานาชาติตัดสินด้วยเกณฑ์ของตนเอง reader กลุ่มนี้ ต้องช่วยกันพัฒนาเกณฑ์ความเป็นเลิศ

ของวิชาการสาย knowledge utilization / knowledge translation ซึ่งเป็นธรรมชาติของงานวิชาการสายรับใช้สังคม ไม่ใช่ใช้เกณฑ์ความเป็นเลิศของวิชาการสาย knowledge discovery / knowledge creation ซึ่งเป็นธรรมชาติของงานวิชาการสายนานาชาติ เนื่องจากงานวิชาการสายรับใช้สังคมเกือบทั้งหมดเป็นงานสหวิทยาการ และต้องร่วมมือกันทำงานเป็นทีมใหญ่ วิธีการจัดการแบ่งปันความเป็นเจ้าของผลงานจึงมีความสำคัญยิ่ง วิธีการคิดร้อยละของการมีส่วนร่วมจึงเป็นอุปสรรคเป็นแรงต้านต่อการร่วมทีมกันทำงาน จึงต้องมีวิธีการใหม่ในการคือน้ำหนักผลงาน จากงานวิชาการสายรับใช้สังคม

ผมขอเสนอวิธีการ “ร่วมกันทำงาน แยกกันตีความ” คือ ในผลงานชิ้นเดียวกันมีการรายงานตีพิมพ์ทางวิชาการหลายฉบับแต่ละฉบับมีการตีความวิธีการประยุกต์ใช้ความรู้ที่เน้นหนักตามบทบาทของผู้ตีพิมพ์เผยแพร่ชื่อแรก เวลาประเมินผลกระทบของโครงการผู้ร่วมงานทุกคนได้ผลงานเต็มเท่ากันหมด (ไม่แบ่ง) ส่วนการประเมินด้านคำอธิบายหรือตีความการประยุกต์ใช้ความรู้ผลงานเป็นของผู้เขียนท่านแรก เรื่องทำนองนี้มีความซับซ้อนต้องมีการปรึกษาหารือกันและทดลองดำเนินการ การพัฒนาเกณฑ์ความเป็นเลิศสายใหม่นี้ ควรทำร่วมกันหลาย ๆ สถาบัน หรือเป็นกิจกรรมระดับประเทศ โดยที่แต่ละสถาบันเลือกแนวทางที่จำเพาะของตนเองได้ ไม่จำเป็นต้องเป็นกติกาเดียวกันทั้งประเทศจะเห็นว่า การจัดการ/จัดระบบ ภายในหน่วยงานนั้น หลายเรื่องต้องร่วมมือกันหลายหน่วยงาน หรือควรมีหน่วยงานกลางระดับประเทศ ทำหน้าที่ประสานงาน

ระบบการเผยแพร่ผลงานวิจัยรับใช้สังคม

กล่าวได้ว่า ประเทศไทยยังไม่มีระบบการเผยแพร่ผลงานวิจัยรับใช้สังคมและระบบนี้จะเอื้อต่อการนำผลงานวิชาการชนิดนี้ไปอ้างอิงเพื่อการเข้าสู่ตำแหน่งวิชาการหรือเพื่อผลประโยชน์อื่นของเจ้าของผลงาน ทั้งเจ้าของที่เป็นบุคคล/นักวิจัย/กลุ่มวิจัย สถาบัน และที่เป็นแหล่งทุนสนับสนุน การเผยแพร่ผลงานวิชาการสายรับใช้สังคม มีเป้าหมาย 2 อย่าง ที่ให้น้ำหนักเท่ากัน คือ เพื่อส่งเสริมการนำไปใช้ประโยชน์กับเพื่อเปิดโอกาสให้มีการนำไปต่อยอดทางวิชาการ

ระบบงานวิชาการสายรับใช้สังคม (ไทย) เน้นการนำความรู้ไปประยุกต์ใช้เพื่อผลกระทบต่อการพัฒนาประเทศไทย ส่วนระบบงานวิชาการสายนานาชาติเน้นการสร้างความรู้ใหม่ออกเผื่อแผ่และต่อยอดความรู้ของโลก ระบบงานวิชาการสายนานาชาติจึงเน้นผลงานตีพิมพ์ในวารสารวิชาการนานาชาติ ส่วนระบบงานวิชาการสายรับใช้สังคม (ไทย) จึงควรเผยแพร่แก่สังคมไทยเป็นหลัก เราจึงควรมีวารสารวิชาการประเภทนี้ขึ้นเองภายในประเทศ และตีพิมพ์เป็นภาษาไทยโดยมีหลักการสำคัญ คือ ในการเผยแพร่นั้นหากเผยแพร่ในวารสารวิชาการต้องมีส่วนที่นำเสนอโดยใช้ภาษาธรรมดาไม่ใช่ภาษาวิชาการเพื่อให้คนทั่วไปอ่านเข้าใจได้

ตัวอย่างของวารสารแนวที่มีส่วนที่ใช้ภาษาธรรมดา คือ PLOS Biology ดังตัวอย่างรายงานผลการวิจัยเรื่อง A Positive Feedback Loop Involving Gcm1 and Fzd5 Directs Chorionic Branching Morphogenesis in the Placenta ซึ่งอ่านได้ที่ <http://www.plosbiology.org/article/info%3Adoi%2F10.1371%2Fjournal.pbio.1001536;jsessionid=A45FD98AF15301636A21349DB9EC85C8> จะเห็นว่าส่วนที่ใช้ภาษาที่คนทั่วไปอ่านรู้เรื่องคือ Author Summary

ผมขอเสนอว่าในกองจัดการวารสารวิชาการรับใช้สังคมของไทยควรมีเจ้าหน้าที่ที่ฝึกทักษะการเขียนสรุปงานวิชาการให้เป็นภาษาที่คนทั่วไปอ่านเข้าใจง่าย ทำหน้าที่เขียนส่วนที่เป็นรายงานต่อบุคคลทั่วไป ตัวอย่างของคนเขียนแบบนี้ได้มีอยู่ที่นิตยสาร Time, Newsweek เป็นต้น

อีกตัวอย่างหนึ่งของการเขียนสรุปผลงานวิจัยยาก ๆ ให้คนทั่วไปอ่านรู้เรื่องอยู่ที่เว็บไซต์ของ NIH ของสหรัฐอเมริกา (www.nih.gov) ดังตัวอย่างการสื่อสารสังคมเรื่องการค้นพบที่จะนำไปสู่การป้องกันโรคสมองเสื่อม ที่ <http://www.nih.gov/news/health/apr2013/nimh-25.htm> ผมอ่านเรื่องนี้แล้ว คิดว่ายังเขียนอ่านง่ายสู้นักเขียนของ Time และ Newsweek ไม่ได้ มีประเด็นรายละเอียดเกี่ยวกับวารสารวิชาการเพื่อเผยแพร่ผลงานวิจัยสายรับใช้สังคมหลากหลาย ประเด็นที่ควรปรึกษาหารือ และดำเนินการร่วมกันในระดับประเทศ เช่น ควรจัดระบบของวารสารวิชาการอย่างไร

ระบบที่ไม่ควรใช้ คือ วารสารประจำสถาบันกับวารสารประจำสาขาวิชา เพราะวิชาการรับใช้สังคมมีธรรมชาติเป็นสหสาขาวิชา ผมคิดว่าควรจำแนกตามกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์ เช่น วารสารอุตสาหกรรมโรงงาน วารสารอุตสาหกรรมบริการ วารสารอุตสาหกรรมเกษตร วารสารระบบนิเวศ วารสารการจัดการความรู้ เป็นต้น

ระบบการเรียนการสอนที่เชื่อมโยงกับชุมชนหรือสังคม

การเรียนรู้สมัยใหม่ต้องเน้นที่การเรียนรู้แบบลงมือทำ (learning by doing) และคิด ที่เรียกว่า active learning รูปแบบหนึ่งของการเรียนรู้แบบนี้คือ PBL (Project-Based Learning) ที่นักเรียนนักศึกษา เรียนแบบทำกิจกรรมโครงงานเป็นทีมซึ่งก็คือ ทำงาน นั้นเอง

หากโครงงานเป็นการทำงานจริง ในชุมชน/สังคมและโจทย์ของชิ้นงานเป็นโจทย์สำคัญต่อชีวิตของผู้คนในชุมชน/สังคม ผลงานของโครงงาน จะเป็นผลงานวิชาการสายรับใช้สังคมไปในตัว ดังกรณีนักเรียนชั้น ม. 5 และ ม. 6 ของโรงเรียนรุ่งอรุณ รับทำงาน HIA (Health Impact Assessment) โดยทุนสนับสนุนของ สช. (สำนักงานคณะกรรมการสุขภาพแห่งชาติ) ประเมินผลกระทบต่อสุขภาพต่อประชาชนในพื้นที่ที่จะมีการดำเนินการโครงการขนาดใหญ่ในพื้นที่ อำเภอบางสะพาน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ (http://www.healthstation.in.th/action/viewvideo/1619/_/) ที่ลุ่มน้ำบางปะกง (http://www.roongaroon.ac.th/index.php?option=com_content&view=article&id=416:-hia-&catid=45:2010-01-11-08-21-16&Itemid=200) และพื้นที่ท่าเหมืองที่จังหวัดเลย (http://www.thia.in.th/welcome/article_read/254) จะเห็นว่า นักเรียนชั้นมัธยมปลาย สามารถเรียนรู้การทำงานวิชาการรับใช้สังคมในสภาพจริงได้

การเรียนรู้ในระดับอุดมศึกษา จึงควรปรับให้เป็นการเรียนรู้ประยุกต์ใช้ความรู้ในสภาพความเป็นจริงที่ซับซ้อนอย่างนี้ โดยครู/อาจารย์ เปลี่ยนไปทำหน้าที่ โค้ช/คุณอำนวย (facilitator) ของการเรียนรู้แบบลงมือทำในพื้นที่จริง สถานการณ์จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการหาโจทย์ที่เหมาะสมพร้อมแหล่งสนับสนุน เพื่อให้นักเรียน/นักศึกษาได้เรียนรู้ฝึกฝน เพื่อพัฒนาทักษะที่ซับซ้อน

ที่เรียกว่า ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21 (วรพจน์ และอธิป, 2554) ในสภาพของการเรียนรู้แบบนี้ การเรียนกับการรับใช้ชุมชน/สังคม เป็นสิ่งเดียวกัน การปลูกฝังจิตสาธารณะ หรือความเป็นพลเมืองดี บูรณาการอยู่ในกระบวนการทำงานเพื่อการเรียนรู้นั่นเอง

การจัดการระดับประเทศ

เป็นที่น่ายินดีว่า ก้าวใหญ่ของการจัดการระดับประเทศได้คืบหน้าไปขั้นหนึ่งแล้ว โดย ก.พ.อ. ได้ออกประกาศ ก.พ.อ. เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการพิจารณาแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และศาสตราจารย์ (ฉบับที่ 9) พ.ศ. 2556 ลงในราชกิจจานุเบกษา วันที่ 8 มีนาคม 2556 (http://personnel.cru.in.th/personnel2012administrator/fileslaws/laws_13_03_13_17_19_04.pdf) แต่นั่นยังเป็นเพียงก้าวแรก คือ การออกกฎหมาย แต่ยังมีขั้นตอนสำคัญอีกหลายขั้นตอน ที่จะนำไปสู่การสถาปนาวัฒนธรรมวิชาการสายรับใช้สังคมขึ้นในสังคมไทยอย่างมั่นคงและเหมาะสม

นั่นคือ จะต้องมีการจัดการการเปลี่ยนแปลง (change management) เพื่อพัฒนาระบบ และวัฒนธรรมวิชาการสายรับใช้สังคมอย่างมั่นคงขึ้นในสังคมไทย นำไปสู่การทำประโยชน์ให้แก่สังคมและเศรษฐกิจของประเทศได้อย่างแท้จริง แผนยุทธศาสตร์ทั้ง 6 ข้อ ที่ระบุไว้ในบทความนี้ คือกลไกของการจัดการการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว โดยที่ควรมีกฎกระทรวงระดับชาติ สนับสนุนแผนยุทธศาสตร์ 5 ข้อแรก

นอกเหนือจากกลไกระดับชาติ ตามที่ระบุในยุทธศาสตร์ 5 ข้อแรกแล้ว ควรดำเนินการกลไกระดับชาติอีกอย่างน้อย 4 กลไก คือ

โครงการพัฒนาวิชาการสายรับใช้สังคมไทย ดำเนินการโดยสถาบันคลังสมองของชาติ สนับสนุนงบประมาณโดย สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) งบประมาณปีละ 30 ล้านบาท เป็นเวลา 10 ปี ทำหน้าที่ประสานงานกับฝ่ายต่าง ๆ ตามยุทธศาสตร์ 5 ข้อแรก

การประชุมวิชาการระดับประเทศของผลงานวิชาการสายรับใช้สังคมไทย เป็นการประชุมรายปี

แยกตามประเภทของผลงาน การประชุมนี้ควรประสานงานโดยสถาบันคลังสมองของชาติ และจัดร่วมกับภาคีหลายฝ่าย

คณะกรรมการชี้ทิศทาง ภาพรวมของการดำเนินการจัดการการเปลี่ยนแปลง โดยมีสถาบันคลังสมองของชาติทำหน้าที่เลขานุการกิจ ประชุมกันประมาณปีละ 2 ครั้ง

แต่งตั้งคณะกรรมการตำแหน่งวิชาการสายรับใช้สังคมไทยของ อนุกรรมการ ก.พ.อ. ตำแหน่งวิชาการคู่ขนานกับคณะกรรมการตำแหน่งวิชาการชุดที่มีอยู่ในปัจจุบัน เรื่องนี้เป็นอำนาจของ ก.พ.อ. (คณะกรรมการข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดมศึกษา)

สรุป

ผลงานวิชาการสายรับใช้สังคม ไม่ใช่งานวิชาการชั้นสองเป็นผลงานที่มีคุณค่าต่อสังคม และต่อวงการวิชาการไทย แต่เป็นผลงานที่มีจุดเน้นที่การประยุกต์ใช้ความรู้ (knowledge application / utilization / translation) ในสถานการณ์ที่จำเพาะของสังคมไทย แตกต่างจากผลงานวิชาการสายนานาชาติ ที่เน้นการค้นหาคำตอบใหม่ (knowledge discovery / creation) ที่มีความเป็นสากลจึงต้องมีการพัฒนาระบบการจัดการ และพัฒนาวัฒนธรรมวิชาการสายรับใช้สังคม ขึ้นในประเทศไทย โดยผมเสนอเวลาในการทำงานพัฒนานี้ 10 ปี พัฒนา 6 องค์ประกอบของยุทธศาสตร์ไปพร้อม ๆ กัน

เอกสารอ้างอิง

- วรพจน์ วงศ์กิจรุ่งเรือง และอธิป จิตตฤกษ์. 2554. ทักษะแห่งอนาคตใหม่: การศึกษาเพื่อศตวรรษที่ 21. โรงพิมพ์ Open Worlds, กรุงเทพฯ ฯ. 49 หน้า.
- วิจารณ์. 2553. วิชาการรับใช้สังคม. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://www.gotoknow.org/posts/374219> (27 เมษายน 2556).
- วิจารณ์. 2553-ปัจจุบัน. วิชาการรับใช้สังคม. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://www.goto>

know.org/posts?tag=วิชาการสายรับใช้สังคมไทย (27 เมษายน 2556).

วิจารณ์. 2554. วิชาการรับใช้สังคม. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: <http://www.gotoknow.org/posts/440436> (27 เมษายน 2556).

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. 2555. ทุนวิจัยและพัฒนาทุนวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: www.trf.or.th (27 เมษายน 2556).

สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. 2556. ทุนวิจัยมุ่งเป้าและทุน วช. เพื่อพัฒนาประเทศ. (ระบบออนไลน์). แหล่งข้อมูล: www.nrct.go.th (27 เมษายน 2556).